

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka

Bakalářská práce

Andrea Kopečná

Odras dobových událostí v románu Osudy dobrého vojáka Švejka

V Olomouci 2020

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářkou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Daniela Jakubíčka, Ph.D. a uvedla v seznamu literatury všechny použité zdroje.

V Olomouci dne

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za pomoc a odborné vedení při psaní mé závěrečné práce. Děkuji mé rodině za veškerou pomoc a morální podporu během mého studia, zvláště pak mojí sestře, která mi vždy nabídla pomocnou ruku.

Obsah

Úvod	5
1 Vztah faktů a fikce v moderní literatuře	7
2 Román Osudy dobrého vojáka Švejka v dobovém a kritickém kontextu 20. století	11
2.1 Kompozice románu	11
2.2 Kritická interpretace románu	13
3 Analýza a interpretace vybraných motivů a témat v románu s přihlédnutím k problematice faktů a fikce	17
3.1 Hlavní postavy	17
3.2 Vedlejší postavy	25
3.3 Epizodní postavy	33
Závěr	35
Seznam použité literatury	36

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá především vztahem mezi fikcí a realitou v beletrii, a to konkrétně v díle *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Jaroslav Hašek si ve svém díle rád dělal ze čtenářů legraci pomocí mystifikace. Právě na do detailu promyšlených historkách s reálnými postavami či událostmi stojí kouzlo Haškova románu.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je na příkladech ze *Švejka* popsat vztah fikce a faktu v literatuře a jakým způsobem může být tento vztah v beletrii využit. Toho dosáhneme pomocí analýzy a interpretace textů z románu.

Práce je členěna na část teoretickou a praktickou. Teoretická část práce obsahuje dvě kapitoly. V první kapitole se budeme teoreticky zabývat pojmy „fakta“ a „fikce“. Budeme zkoumat, jak a jestli moderní literatura využívá fakty a jak je fikce fakty ovlivněna. Jinými slovy tedy budeme zkoumat, v jakém vzájemném poměru se nacházejí.

V druhé kapitole se zaměříme na román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Budeme zkoumat kompozici románu a jeho pohnuté osudy při vzniku i to jak, byl román přijímán odbornou veřejností, tedy jak se k románu vyjadřovali kritici.

V praktické části se, která navazuje na část teoretickou, se zaměříme na konkrétní osobnosti v románu a budeme je zkoumat ve vztahu faktů a fikce. Což znamená, že se zaměříme na postavy v románu a porovnáme je s jejich reálným základem, pokud nějaký mají.

Často slýchávám, že *Švejk* není vhodná četba pro ženy. *Švejk* je nadevše ostatní kniha hlavně humoristická a říci tedy, že *Švejk* není pro ženy, je stejné jako říci, že pro ženy není humor.

Švejk mne provází už od raného dětství, ale hlavně celým mým dosavadním studiem nejen na vysoké škole. Je tedy více než symbolické, že

moje závěrečná práce se zabývá románem Osudy dobrého vojáka Švejka za světové vojny.

1 Vztah faktů a fikce v moderní literatuře

Dle akademického slovníku cizích slov je fikce zdání, klam, vymyšlená představa, výmysl či smyšlenka (Petráčková, a další, 1995). Akademický slovník cizích slov i udává, že fakt je zjištěná ověřená jednotlivá skutečnost, událost či údaj (Petráčková, a další, 1995). Pokud ale vezmeme v potaz, že fakt je skutečnost a fikce jsou jen a pouze smyšlenky, může vyvstat otázka, zda takto odlišné pojmy mohou být vůbec ve vztahu.

Pokud se rozhodneme zkoumat vztah mezi fikcí a skutečností, musíme zmínit pojem mimesis. Mimesis znamená zpodobnění nebo napodobení. Objevuje se už v předsokratovské době. „*Mimetická kritika se touto funkcí řídí v těch případech, kdy postavu z legendy srovnává s historickým individuem, portrét se skutečným člověkem, fikční událost s událostí reálnou, fikční scénu s reálnou přírodní situací.*“ (Doležel, a další, 1997, str. 602) Jedná se o prvek v literatuře, který se snaží co největrněji zachytit skutečný svět ve fikci. Dle Doležela je mimesis splněna, pokud je postava ve fikčním světě doložitelná ve světě skutečném ať už dokumenty či vyprávěním pamětníků. Zdůrazňuje však, že to, zda je mimesis naplněná nebo ne, nemá žádný dopad na estetické vnímání literatury.

Je přirozené, že tyto pojmy vnímáme jako opozita: co je fikční nemůže být reálné a naopak. Avšak je zcela běžnou praxí, že se ve fikční beletrii objevují události, místa či postavy, které se staly, byly postaveny či doopravdy žili. Znamená to jediné: autor tyto události zažil či mu jej vypravováním přetlumočil někdo jiný. „*Jde o vyprávění o reálných lidech a událostech, osnované na půdorysu nějaké nosné zápletky. Představuje zápletku vklad fikce, zatímco události, jakož i představitelé vklad faktografie? (...). Zápletky je spíše něco jako vůle k celku, k docelenosti, přičemž události a představitelé jsou substancí této vůle. Zápletky táhne fakta; fakta dávají zápletky opodstatnění. Fakta by bez zápletky zůstala němými a zápletky by bez faktů byla neopodstatněná. Žádný podstatný posun*

se tu však s románem neděje. Román byl totiž od svých počátků vnímán jako „pravda“, pokud jde o jednotlivosti, a „výmysl“, pokud jde o celek, tedy jako factual fiction“ (Trávníček, 2016, str. 32). Z čehož můžeme soudit, že fikce popisující reálný svět má vždy nějaký prvek ze skutečného světa. Oprostit fikci od autorových prožitků a emocí ani nelze.

Často je v literárních kruzích uváděno, že nelze soudit knihu podle autora, jeho názorů a prožitého života, že kniha je svébytný organismus a autor je jenom prostředníkem vypravěče. Na jednu stranu je to zcela jistě pravda. Autor se nechává unést příběhem či postavami, nicméně často na základě reálného faktuálního světa formuje literární osudy a hrdiny. V určitém slova smyslu, můžeme v tomto světle mluvit o autobiografických prvcích ve fantaskní literatuře. Jsou to ty události, které autor sám prožil, či osoby, se kterými se znal. Občas tyto autobiografické prvky mohou v díle převládat. V tomto případě mluvíme o literatuře autobiografické, jež tvoří část literatury faktu.

Na tomto místě, je nutné zmínit literatura faktu, jež se v dnešní době těší značné popularitě. Dle Pytlíka *„se literatura faktu nejdříve ani neodlišovala jako svébytná forma literatury od populárně naučné literatury či od umělecko-naučné tvorby pro mládež“* (Pytlík, 1987, str. 21). Avšak s postupem času se vyvinula do literatury, která si zaslouží svojí vlastní kategorií.

Je třeba si uvědomit, že fikce na základě skutečných událostí – ať už autobiografických či nikoliv – není v rozporu s podáním pravdivého obrazu o tehdejší společnosti. Romány psané v tehdejší době jsou často svědectvími o zvycích, společenském životě nebo doklad o útrapách obyčejných lidí. Častokrát může fikce poskytnout obraz dokonce pravdivější – autor se se svými názory či vzorci chování může skrýt za své postavy a vyhne se tím jakémusi škatulkování.

Dle Vodičky je fiktivní dílo naprosto autonomní. Zdůrazňuje však, že autor svůj fikční svět nutně musí vztahovat ke své denní realitě. Konkrétní zkušenost formuje autora a ten dle toho formuje svůj fikční svět. Je třeba připomenout, že Vodička rozlišuje dvě roviny skutečnosti: existuje skutečnost literární a empirická. Empirická je skutečnost, kterou autor zažívá každý den. Je to tedy něco, co se děje přímo autorovi. *„Na jedné straně uvažuje o svébytné literární skutečnosti – autonomním světě samotného narativního díla, na straně druhé tento svět vztahuje k běžné denní realitě, ke konkrétní empirické skutečnosti. A právě na základě tohoto poměru literární skutečnosti k běžné realitě dospívá k uvědomění smyšlenosti a idealizovanosti přirovnávaného literárního světa, a nazve jej proto světem fiktivním“* (Sládek, 2004, str. 104). Literární skutečnost je ta, kterou si autor vytváří ve svém díle, avšak ke které mu je autor inspirován svou každodenností. Tedy literární skutečnost je do značné míry ovlivněna skutečností empirickou.

Využití autobiografických a reálných prvků je autorovým argumentem v díle, ne jenom lehkým detailem, kterým se snaží dodat svému dílu věrohodnosti. Chaloupka tvrdí, že pokud autor v díle využije svou empirickou zkušenost, či reálnou událost či osobu, není to pouze pro vykreslení doby a uvěřitelných detailů v díle, ale že je to spíše argumentem, důkazem pro další směřování díla. Nelze tedy tvrdit, že skutečnost v knize obsažená je bez významu či jenom pro dokreslení atmosféry. Odkazující se na F.X. Šaldu tvrdí Chaloupka, že reálnost je i jakýmsi odlišujícím prvkem od ostatních typově podobných románů. *„Patrné však je, že právě takto, jak je uvádí, nejenže nezeslabují účinnost autorského vyprávění, nýbrž na principu kontrastu je akcentují. Nabývají tedy významotvorného efektu nikoliv jen pro sebe samé, ale také, a především pro beletristický text, který je obklopuje“* (Chaloupka, 1984, str. 362-363).

Dle Rorečka je však jakékoliv černobílé škatulkování literatury jako fikce nebo jako fakt nesmysl. Tvrdí, že fikce může vyvstávat ze skutečnosti a skutečnost z fikce. Je jenom na autorovi a čtenáři, k čemu dá přednost a co si z daného díla vybere za informace (Roreček, 2016, str. 45).

2 Román Osudy dobrého vojáka Švejka v dobovém a kritickém kontextu 20. století

2.1 Kompozice románu

Celý román je spíše sledem anekdot a epizodek proložené Švejkovým vyprávěním. „*V Osudech je spousta vložených novel, třeba Markovo vyprávění o Světě zvířat, ale v jistém smyslu i Švejkovy anekdotické mikropříběhy. Přitom švu mezi 'rámcem' a 'vloženými novelami' odpovídá v Osudech šev mezi situací a promluvou. Obě krajní polohy jsou velice zřetelně odděleny (autorská řeč – přímá řeč postav), formy přechodné, jako je vnitřní monolog nebo subjektivizované vyprávění v míře, která by stála za zmínku, v Osudech nenajdeme, šev je velice ostrý.*“ (Doležel, 2003, str. 118–122.) Román nemá jasnou zápletku nebo gradaci. Jsou to jenom epizody spojené Švejkovým povídáním a vypravováním.

Myšlenka tzv. „blbce u kumpanie“ byla v Haškovi už od roku 1911. Svůj nápad realizoval roku 1912, kdy vydal knihu povídek Dobrý voják Švejk a jiné podivné historky. Toto téma rozpracoval roku 1917 v knize Dobrý voják Švejk v zajetí. Po návratu z Ruska se již naplno pustil do románu Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války.

Knihy se nesetkala u nakladatelů s velkým zájmem a Hašek ji byl nucen vydávat po sešitech ve vlastním nákladu. Kniha takto vycházela téměř 4 roky. Skládá se ze čtyř dílů – V *zázemí*: poprvé Švejka potkáváme, seznamujeme se s hlavními protagonisty (nadporučíkem Lukášem například), s humorem se díváme na Švejkovi eskapády a životní peripetie a loučíme se s ním před nástupem k 91. pluku. Druhý díl *Na frontě* nás přivádí do vlaku směřujícího do Českých Budějovic, kam Švejk putuje s nadporučíkem Lukášem. Švejk se i ve vlaku dostává do těžko uvěřitelných situací, kvůli kterým je nucen z vlaku vystoupit a musí se dostat do Budějovic pěšky, kde pak doručuje milostná psaníčka nadporučíku

Lukášovi, kvůli nimž je Švejk zatčen. *Slavný výprask* sleduje Švejkovu cestu do Haliče na ruskou frontu. Švejk si oblékne ruskou uniformu, poté co jeho majitele vyděsí, a je zatčen a odveden do rakouského zajetí. V *Pokračování slavného výprasku* je Švejk souzen jako český zběh, ale nakonec je mu dovoleno vrátit se ke své kumpanii. Tento díl už Hašek nedokončil, autor měl původně v plánu napsat dílů šest, bohužel dokončil pouze tři díly a začal čtvrtý předtím, než zemřel na selhání srdce. Poté jeho dílo dokončil spisovatel Karel Vaněk. Poslední dva díly – *Švejk v zajetí* a *Švejk v revoluci* – se ale po únorové revoluci v roce 1948 nemohly vydávat, patřili totiž dle tehdejší ideologie k pokleslé literatuře z důvodu hulvátství a sprostého jazyka. Pravým důvodem ale spíše bylo vyobrazení obyčejného vojáka, které se po druhé světové válce neslučovalo s všeobecně přijímaným územ, a vyobrazení poměrů v Rusku z pohledu legionářského vojáka.

Celé dílo je propojeno postavou Josefa Švejka a dalšími protagonisty například nadporučíkem Lukášem či jednoročním dobrovolníkem Markem. Román je napsán prostým jazykem, tak jak lidé mluví. Jedná se o obecnou češtinou se značnými vulgarismy – kvůli nimž se knihkupci zdráhali román prodávat – a německými výrazy, které v obecné řeči za Rakouska-Uherska ve vojsku byly celkem běžné.

Občas je Švejk přirovnáván k pikaresknímu románu. V pikareskním románu je antihrdina filuta z nízké společenské vrstvy, který si úskokem a šibalstvím dobývá své místo ve světě. Švejk je takovým pícarem (filutou, prost'áčkem), který se svou dobrosrdečností a prostoduchostí dostává do lepších životních situací ale i patálií. Humoristický román líčí humornou formou buď humorné anekdoty, události anebo absurdní životní situace. Můžeme tedy jednoznačně říci, že Švejk je humoristický až satirický román. Pokud ale Švejka označíme jako satiru, je důležité si uvědomit, že satira reaguje kriticky vždy na soudobý problém. Pokud je tedy Švejk satirický je satirický k tehdejší – autorově – společnosti.

2.2 Kritická interpretace románu

Na tomto místě musíme nejprve připomenout pohnutou historii kritiky Haškova nejvýznačnějšího díla. Je všeobecně známé, že první díl vyšel v roce 1921, tedy 3 roky po osamostatnění Československa a po skončení první světové války. V této době byla za vzor literatura legionářská, přirovnávaje legionáře k hrdinům. Literární hrdina sabotér-prostřáček u tehdejších literárních kritiků zcela propadl. Navíc Haškův bohémský nespoutaný život a jeho životní peripetie v Rusku ho svým způsobem vylučovali z literárních kruhů. Je tedy, dnes již s podivem, vcelku logické, že literární kritika se románu vyhýbala a ignorovala jej. Až po překladu do němčiny v roce 1926 ho vzala na vědomí. „*Osudy dobrého vojáka Švejka čtou desetitisíce lidí (...), desetitisíce se nad jeho stránkami prohýbají smíchem, ale pochváliti ho si z literárních osobností netroufal ještě nikdo*“ (Merhaut, 2014, str. 15). Mezinárodní věhlas, jenž si dílo získalo, se musel projevit i v literárních československých kruzích: literární kritici si už Osudů nemohli nevšímat.

Česká kritika se románu po jeho vydání příliš nevěnovala. Kvůli hrubému jazyku a nehrdinskému hrdinovi byla kniha považována za lidovou a nehodnou literární kritiky. Ve dvacátých letech se klad důraz na poetičnost a krásu jazyka, z čehož Haškův Švejk jasně vybočoval. Až německý překlad z roku 1926 donutil českou kritiku vzít román na vědomí a vyjádřit se k němu. Dosud je známo, že Švejk je nejpřekládanější český román všech dob.

Kritika přijímala Švejka rozporuplně. Levicově orientovaní spisovatelé připisovali Švejkovi téměř hrdinné zásluhy a připodobňovali ho k hloupému Honzovi, jenž se přizpůsobil modernímu stylu života. Vzhledem k tomu, že levicové smýšlení se vrací k lidem a lidovosti a dokonce folklóru, je Švejk přesně ten typ hrdiny, kterého hledají.

Jedním z prvních, kdo se k Haškovu Švejkovi vyjádřil, byl Ivan Olbracht na stránkách Rudého práva. Ačkoliv, jak sám přiznal, i on sám jej četl a

nahlas se smál v tramvaji, stále považuje Švejka za román spíše pro masy, a ne jako vysokou literaturu. „*Zeptejte se prostého čtenáře, co o té knize soudí, a on se již při jméně Šejk rozesměje, což je konečně nejlepší odpověď, ale otažte se ‚literárně vzdělaného‘ člověka, a ten se jen shovívavě usměje a řekne obohatě rozpačité ‚mno‘*“ (Merhaut, 2014, str. 15). Neupírá mu však jeho přínos světové literatuře. Ten vidí v tom, že Švejk je první ztělesnění flegmatického hrdiny. Hrdiny, co aktivně nebojuje proti válce, ale využívá svojí idiotskou genialitu. Jako první nám tedy sděluje, že Švejk není jenom legrace v lidovém hávu ale svébytný literární typ. Upozorňuje ale také na to, že právě díky neobvyklému vypořádání hrdiny a směšnosti války, je u čtenářů tak oblíbena a má takový úspěch, že i knihkupci, kteří ji předem odsuzovali a odmítali prodávat, ji pravděpodobně zařadili na pulty svých knihkupectvích (na příklad E. Weinfurter). Jak Olbracht připomenul, Haškův přístup je také originální právě tím, že se sám autor válečného tažení doopravdy účastnil a nevysedával po vídeňských kavárnách jako jíní hrdinové či spisovatelé.

Max Brod tvrdí, že Švejk je prototyp obyčejného hloupého člověka. Když vypukne světová válka, Švejk se nezajímá o politiku, ale o konstrukci zbraně. A když je zavřen pro velezradu, jediné, co ho zajímá, je čistota a disciplína ve vězení. Nestará se, proč tam je, zda se dostane ven, nebo bude odsouzen za velezradu. Naprosto pravdivě a objektivně odpovídá na otázky a chová se, jako by se mu nemohlo nic stát. Brod to přirovnává k Sancho Panzovi: jak Švejk, tak i Sancho Panza (pomocník Dona Quijota) jsou obyčejní, ne příliš vzdělaní lidé, kteří mají vlastní filosofii založenou na lidové moudrosti. Brod tvrdí, že Švejk není prototypem hrdiny-lajdáka, ale pouze obyčejného člověka vtaženého do válečné mašinerie. A to je zřejmě ten důvod, proč je i za hranicemi České republiky tak populární (Merhaut, 2014).

Jaroslav Durych Švejkovi neupírá jeho prostoduchost hraničící s geniálností. Domnívá se, že Švejk je kniha především o češství a českém

národu. Čechům v podání Švejkově není vtip cizí a dokáží si udělat legraci úplně ze všeho. Švejk má rád všechny lidi právě proto, že jsou lidmi. Jak Durych říká: „*Miluje pasáky pro jejich pasáctví, zloděje pro jejich zlodějství a touto svou láskou takřka očišťuje a pozdvihuje tyto věci, smiřuje s nimi a vyrovnává je s jinými řemesly a živnostmi, jež dřívější řád společenský kladl výše*“ (Merhaut, 2014, str. 49). Upozorňuje, že to, co mnozí považují za Švejkovu hloupost a naivitu, je ve skutečnosti chytrost a často se spíše jedná o vyčkávání. Švejk není nevinný jako holubice, ale kluzký jako had. Durych připisuje Haškovi genialitu s jakou Švejka, jako typického Čecha, popsal. Jak sám říká, „syn přerostl otce“ jehož slova, co Hašek vložil Švejkovi do úst, dávno přerostla jenom Haškovi názory. Jsou zpodobněním celého národa.

Konzervativně orientovaní autoři, na druhou stranu, Švejka odmítali. Připadal jim vulgární a omezený. Viděli ho spíše jako simulanta snažícího se za každou cenu vyhnout vojně, a ne jako hrdinu bojujícího proti útlaku. Podle nich je Švejk spíše rozvratný živel, a to ne jenom během války, ale i při formování samostatného československého státu.

Viktor Dyk například přímo odmítá jakékoliv glorifikování Švejka. Tvrdí, že Švejk není někdo, kdo by si zasloužil být obdivován a komu by se mělo smát, ale jako někoho, kdo ohrožuje morálku čerstvě vzniklého státu. Dle Dyka podrývat cizí morálku může vést jenom k podrytí morálce vlastní. „*Morální pohotovost žádá, aby voják nepovažoval válku za psinu; morální pohotovost předpokládá smysl pro povinnost a kázeň. Není tu jakýsi konflikt s hrdinou Švejkem, který žádá, aby se vše považovalo za psinu*“ (Merhaut, 2014, str. 63). Není tedy tichým odbojným hrdinou, ale skoro kriminálním živlem, který musí být zastaven. Protože jeho chování nejenom, že může rozvrátit vojska Rakouska-Uherska, ale i snahy a odhodlání vojáků bojující za brzy nově vzniklé Československo. Důrazně nedoporučuje si ze Švejka vzít příklad, a pokud tak jenom za odstrašující. Švejk dle něj není hrdinou

ani vojenským ani morálním. Právě to je ale důvod, proč je v tehdejším Německu Švejk oblíben – je to typický antimilitární hrdina.

Dykovi plně rozporuje Josef Hora v Literárních novinách. Švejka nevidí jako rozvratný živel Československa, ale právě naopak. Vidí ho jako nihilistu a protiválečně laděného člověka. Dodává, že v době válečné lidé tíhnou spíše k něčemu vtipnému a protiválečnému. *„Radost ze Švejka a z jeho protimilitaristických kozačin plyne opravdu z toho, že lidé postřehli v knize soud a pomstu na militarismu, který je po čtyři léta připravoval o svobodu a činil z nich otroky cizho státu“* (Merhaut, 2014, str. 67). Švejk obě tyto podmínky splňuje. Koneckonců je to dílo rozeného anarchisty (připomeňme, že Jaroslav Hašek byl redaktorem anarchistického časopisu Omladina) a tudíž v sobě má rysy i svého autora.

3 Analýza a interpretace vybraných motivů a témat v románu s přihlédnutím k problematice faktů a fikce

V románu Jaroslava Haška je hodně postav, které jsou pro příběh důležité, ať už se jedná o postavy hlavní, vedlejší, či epizodní. Některé z nich mají skutečný reálný předobraz, některé na druhou stranu jsou zcela fiktivní a některé jsou kombinací obojího. Na tomto místě je esenciální zmínit, že všechny postavy románu jsou výtvozem Jaroslava Haška. „*Nejenže vytvářel zkarikované portréty existujících osob, ale mnohé domýšlel, rozvíjel, přetvářel, syntetizoval, dováděl ad absurdum atd. Velkou úlohu zde hrála spisovatelova tvůrčí fantazie. Někdy zachoval pravé jméno, ale jeho majiteli připsal s nenapodobitelným uličnictvím zcela smyšlené*“ (Nikolskij, 1988, str. 359). Skutečnost, že lze dohledat reálný předobraz k těmto postavám, nemění nic na tom, že charakteristika románovým osobám přidaná je čistý úmysl a nápad Jaroslava Haška.

3.1 Hlavní postavy

Hlavní postavou románu je Josef Švejk. Josef Švejk je prodejce psů na pražském Žižkově a je to klasický obyčejný Čech. Jedná se o lidovou postavu, se kterou se může obyčejný čtenář ztotožnit. Aby autor dodal Švejkovi lidovosti co největší, pojmenoval ho Josef. Jméno Josef se vyskytovalo s velkou frekvencí a dodnes se jedná o jméno zcela běžné. Prosté jméno hrdiny má čtenáři navodit pocit, že za Josefem Švejkem se může skrývat jakýkoliv Čech tehdejší doby.

Často je veřejností Švejk přímo spojován s postavou Jaroslava Haška. Na vině jsou autobiografické prvky, které Hašek promítl do postavy Švejka. Hašek si tím kompenzuje plochost svého hlavního hrdiny. Jak v románu vidíme, Švejk se žádným způsobem nevyvíjí, je stále stejný. Právě autobiografickými prvky dodává hlavní postavě rozměr. Švejk tím má minulost, která je mu charakterní a vlastní. Čtenář má tak pocit, že je Švejk

postava uvěřitelná. Absence autobiografického prvku by znamenala plochost do očí bijící. Zatímco s prvky autobiografickými je stagnace postavy snadno přehlédnutelná. Je třeba ale zmínit, že Hašek se Švejkem mají společné pouze některé rysy. Hašek promítá sám sebe spíše do postavy jednoho dobrovolníka Marka. *„Marek je deklasovaný inteligent s bohémskými rysy. Vyjadřuje nejuvědoměleji (jako intelektuál) kritiku imperialistické války, militarismu, falešné kultury a morálky vládnoucí třídy, současně je však ve svém anarchismu poznamenán rozkladem této třídy. Jeho skeptický, nejednou cynický a šibeniční humor je sice nemilosrdně kritický, ale ve svém negativismu nejednou bezvýchodný“* (Jankovič, 1959, str. 20).

V první kapitole se píše, že Josef Švejk se živí jako obchodník se psy a jeho metody by se daly označit jako podvodné. Hašek ústy vypravěče jasně říká, že *„(...) který opustiv před léty vojenskou službu, když byl definitivně prohlášen vojenskou lékařskou komisí za blba, živil se prodejem psů, ošklivých nečistokrevných oblud, kterým padělal rodokmeny“* (Hašek, 1984a, str.13). Autor si uvědomuje podvodnost Švejkova jednání jasnou proklamací, že Švejk padělal psí rodokmeny. Švejka však nevnímáme jako podvodníka. *„(...) poněvadž je to výnosnej obchod pro toho, kdo je umí prodávat. Já to nedoved, poněvadž jsem byl vždycky poctivej; ale ještě přeci lidi chodili na mne, že prej jsem jim prodal chcípáka místo čistokrevnýho a zdravýho psa, jako by všichni psi museli bejt čistokrevní a zdraví. A každej hned chtěl rodokmen, tak jsem si musel dát rodokmeny natisknout a dělat z nějakyho košířskýho voříška, kerej se narodil v cihelně, nejčistokrevnějšího šlechtice z bavorskýho psince Armin von Barheim. A vopravdu, lidi hned byli rádi, že to tak dobře dopadlo, že mají doma čistokrevný zvíře, a že jsem jim moh nabídnout třeba vršovickýho špice za jezevčíka, a voni se jen divili, proč takovej vzácnej pes, kerej je až z Německa, je chlupatej a nemá křivý nohy. To se tak dělá ve všech psincích, to byste, pane obrlajtnant, teprve koukal na podvody s těmi rodokmeny, jaký se dělají ve velkých*

psincích“ (Hašek, 1984a, str. 204). Nevnímáme Švejka jako podvodníka proto, že sám Švejk se jako podvodník nevidí. Snažil se pouze vyhovět poptávce trhu. I Hašek se jeden čas živil podvodným prodejem psů. Po odchodu z časopisu Svět zvířat se vrhl do podnikání a za tchánovy peníze si na jméno manželky založil živnost Kynologický ústav. Jeho náplní byl primárně prodej psů, ale vzhledem k tomu, že se Haškovi moc nedařilo, začal psy různě barvit a stříhat, aby se co nejvíce podobali žádané rase. Dne 30. listopadu 1910 se v Národních listech objevil malý a nepatrný inzerát: Kynologický ústav sliboval až o polovinu levnější cenu za psy než v psincích. Hašek během svého působení v Kynologickém ústavu začal pít a nakonec zkrachoval a zbyly mu velké dluhy. Živil se spíše podvodnými praktikami: psy barvil či jim kupíroval ocasy a podobně, aby vypadali jako určitá rasa. To že padělali jak Hašek, tak Švejk psí rodokmeny dle poptávky, jako závažný a nelegální počin neviděli. Autor obhajuje sám sebe Švejkovými ústy, že barvení psů a padělání rodokmenů je vlastně zcela normální. Vždyť i ženy se malují a barví si vlasy, aby zamaskovaly své stáří, nevidí tedy důvod, proč to nedělat u psů. Zcela čtenáři podsouvá svou pravdu o legitimitě svého jednání. Hašek se snaží navodit pocit, že se hrdina, a tudíž i on sám, nedopustili ničeho špatného, a čtenář by si měl uvědomit, že žena, která se maluje a barví si vlasy, tak nečiní proto, aby byla prodána, ale aby se líbila hlavně sama sobě a svému okolí.

Dalším autobiografickým prvkem je, že Švejk stejně jako Hašek se nějakou dobu učil drogistou na Perštýně: *„Já jsem se taky učil materialistou,“ řekl Švejk, „u nějakýho pana Kokošky na Perštýně v Praze. To byl náramnej podivín, a když jsem mu jednou vomylem ve sklepě zapálil sud benzínu a von vyhořel, tak mne vyhnal a grémium mne už nikde nepřijalo, takže jsem se kvůli pitomýmu sudu benzínu nemoh doučit“* (Hašek, 1984a, str. 468-467). Jak je tedy zřejmé, Hašek se nechal inspirovat svým životem a udělal ze Švejka učedníka drogistou a stejně jako on ani toto

povolání nevykonával. Motiv drogisty využívá i u účetního šikovatele Vaňka, aby ho zlidštil a zesměšnil. Vaněk se snaží Švejka zastrašit a ponížit úředním velitelským tónem. Zjištění, že Švejk je vyučen ve stejném povolání jako jeho nadřízený, je pro Vaňka jako políček do tváře. Na druhou stranu je to i lidský spojovací element mezi nimi. Vaněk již nemá pocit jasné nadřazenosti pramenící z jeho armádní hodnosti, ale zcela si uvědomuje, že se od Švejka zas tak moc neliší.

Švejk strávil v blázinci – nemocnici pro choromyslné – pár dní poté, co jej dovedli na pozorování od zemského soudu. Dostal se tam na doporučení vyšetřovatele, když Švejk při rutinním výslechu odpovídá nestandardně a nahlas proklamuje, že už byl za blbce prohlášen předtím. Hašek strávil také v ústavu pro choromyslné tři týdny. Na rozdíl od Švejka, který se do blázince dostal svou nadšeností pro císaře pána, se Hašek do blázince dostal kvůli nezřízenému pití, finančním problémům, do kterých se dostal kvůli pochybným praktikám při provozování Kynologického ústavu, a strachu ze ztráty manželky, což vyústilo v jeho pokus o sebevraždu skokem z Karlova mostu (Pytlík, 2013). „*Vopravdu nevím, proč se ti blázni zlobějí, když je tam drží. Člověk tam může lézt nahej po podlaze, vejít jako šakal, zuřit a kousat. Jestli by to člověk udělal někde na promenádě, tak by se lidi divili, ale tam to patří k něčemu prachvobyčejnému. Je tam taková svoboda, vo kerej se ani socialistům nikdy nezdálo. Člověk se tam může vydávat i za pánaboha nebo za Panenku Marii, nebo za papeže, nebo za anglickýho krále, nebo za císaře pána, nebo za sv. Václava (...)*“ (Hašek, 1984a, str. 45). Tuto epizodu Hašek do románu zařadil kvůli blázinci jako takovému. Hašek mohl být v blázinci kýmkoliv, a to stejné umožnil i svému hlavnímu hrdinovi. Blázinec je prostor neomezených možností a svobody. Jedná se o prostor, kde se může potkat Napoleon se svatým Václavem a nikomu to nepřijde divné. Švejk si zde užívá klidu, kdy ho nic netrápí, má teplé jídlo a čistou suchou postel. V nemocnici pro choromyslné je možné říkat své názory beze strachu

z jakékoliv perzekuce. V Haškově případě se jedná o názory anarchistické a liberální, za které byl zavřený. V blázinci totiž nikdo nikoho nesoudí za pronesené názory, protože se často považují za výplod choré mysli.

Na konci dílu V Zázemí je Švejk odvelen k 91. pluku v Českých Budějovicích společně s nadporučíkem Lukášem. *„Dlouho jsem přemýšlel, pane nadporučíku, co vlastně vám udělám, aby se to nemohlo opakovat, a vzpomněl jsem si, že jste si přál být přeložen k 91. pluku. Vrchní velitelství nedávno nám oznámilo, že jest u 91. pluku velký nedostatek důstojnictva, poněvadž to všechno Srbové pobili. Zaručuji se vám čestným slovem, že do tří dnů jste u 91. pluku v Budějovicích, kde se formují maršbatalióny.”* (Hašek, 1984a, str. 248). Vojna se nevyhnula ani Jaroslavu Haškovi rukujícímu právě v Českých Budějovicích. Hašek Švejka rukuje k 91. pluku v Českých Budějovicích. Autor staví Švejka do situace, která je mu dobře známa. Jedná tak zcela prostě pragmaticky: známost prostředí a poměrů u 91. pluku mu pomohla vylíčit zcela přesně armádu tehdejšího Rakouska-Uherska a zároveň mu poskytla prostor pro její satirickou kritiku. *„Já taky myslím, že je to moc hezký, dát se probodnout bajonetem,”* řekl Švejk, *„a taky to není špatný, dostat kouli do břicha, a ještě pěknější, když člověka přerazí granát a člověk kouká, že jeho nohy i s břichem jsou nějak vod něho vzdálený, a je mu to tak divný, že z toho umře dřív, než mu to někdo může vysvětlit”* (Hašek, 1984a, str. 182). Hašek zde Švejkovými ústy ironizuje možnost zmrzačení v armádě. Byť Švejk říká, že je to hezké, Hašek naopak tuto skutečnost ironizuje. Zmrzačení na vojně nikdy není hezké. Je to krvavá podívaná a o hrdinskou smrt se vsutku nejedná. Umírá se v zákopech, v bahně a špíně.

Hašek pobýval v Českých Budějovicích roku 1915. Byl nucen narukovat, i když se armádě dost dlouho vyhýbal. Po narukování se ale nechal prohlásit za „maroda“ a v armádní nemocnici byl prohlášen za nemocného revmatismem. Trpěl jím celý život. Jeho problémy byly spíše způsobeny

alkoholem a nezřízeným životem. Švejk je asi nejznámějším člověkem, jemuž byl revmatismus diagnostikován. „Švejk, když mu přinesli vyrozumění, že se má za týden dostavit na Střelecký ostrov k lékařské prohlídce, ležel právě v posteli, stížen opětně revmatismem“ (Hašek, 1984a, str. 72). Právě kvůli revmatismu ho musela jeho posluhovačka paní Müllerová odvést na vozíku k odvodové komisi. Švejkův revmatismus je však zmíněn jenom v prvních kapitolách. Je tedy nasnadě, že autor užívá revmatismu, jenom aby vykreslil postavu Josefa Šejka věrohodněji. Problémy s revmatismem Švejka zavedou do dalších životních peripetií. Je označen za simulanta a poslán do vojenského vězení na nemocniční oddělení. Autor využívá svou zkušenost s revmatismem jenom proto, aby Josefa Švejka posunul dále v ději.

Jaroslav Hašek měl s vojenskou nemocnicí vlastní zkušenost. V roce 1915 byl vyloučen ze školy pro jednorochní dobrovolníky a přišel tím o výsady důstojníků. Protesty proti armádě se v něm přetvořily v odpor. Aby nemusel sloužit jako řadový voják, často předstíral nemoc, nejčastěji revmatismus. Byl takto několikrát poslán do vojenské nemocnice. Švejka autor vystavuje nařčení ze simulantství a nechává ho zažívat stejná příkoří, kterými si prošel i Jaroslav Hašek během své vojenské služby. Ukazuje na tom hrůzné zacházení s vojáky, kteří buď byli doopravdy nemocní, nebo jednoduše nechtěli jít bojovat do války za rakouskou stranu. Nicméně válečná mašinérie udolává je stálými klystýry a ponižováním je zlomila. Na příkladě návštěvy Baronky von Botzenheim je v románu ukázáno, že se s vojáky jednalo hrozně, na denním pořádku byly klystýry a diety, chyběla zde pořádná strava. Pokud ale přišla do nemocnice nějaká kontrola jednalo se s domnělými simulanty jako s vážně nemocnými a s největším respektem.

Byť jsme jasně dokázali, že Josef Švejk má s Jaroslavem Haškem mnoho společného, přímým předobrazem pro postavu Josefa Švejka je dle Berwid-Buquoye s největší pravděpodobností sluha „pucflek“ u nadporučíka Lukáše

František Strašlipka (Berwid-Buquoy, 2011). Strašlipka údajně často navštěvoval hostinec U Palivce a bavil hosty historkami ze služby. Švejek se tedy jeví jako spojení mezi Františkem Strašlipkem a Jaroslavem Haškem. Text je koherentní díky historkám ze života Strašlipka. Právě on je spojovacím článkem mezi všemi epizodami a událostmi v románu. Humornou stránku již doplňuje autor sám. Na základě směšných historek od Strašlipka autor vystavuje svůj román a dává mu více vtipu, humoru a satiry. Autor se Strašlipkou během roku 1915 soužili u stejného nadporučíka u 91. pluku v Českých Budějovicích. Patrně tam se nejvíce projevil Strašlipkův smysl pro vyprávění vtipných příhod. Jak víme, Jaroslav Hašek měl v hlavě námět postavy „blbce“ u kumpanie v hlavě už v roce 1911. Až společná služba se Strašlipkou dovedla jeho Švejka k dokonalosti a proslulosti.

Postavu, kterou lze označit za hlavní je bezesporu nadporučík Lukáš. Jaroslav Hašek vyobrazil nadporučíka podle velitele setniny, ve které sloužil v roce 1915 u Rudolfa Lukase. Pucflekem v té době byl i již několikrát zmíněný František Strašlipka. „*Polní kurát prodal Švejka nadporučíkovi Lukášovi čili lépe řečeno, prohrál ho v kartách*“ (Hašek, 1984a, str. 185). V době první světové války sloužil Hašek pod nadporučíkem Rudolfem Lukasem, ale pouze co by posel. Stejně jako fiktivní nadporučík Lukáš i ten reálný byl značně záletný a měl úspěch u žen (Berwid-Buquoy, 2011). Nadporučík Lukáš je v románu vykreslen v dobrém světle, jakožto k vojákům vzorně se chovající velitel. Naopak jeho vztah k vojenským sluhům je popsán jako velice krutý a šikanózní. Pro křik a zlé slovo nešel nikdy daleko. Jeho vztah se ale mění v momentě, kdy Šejka vyhraje v kartách nad polním kurátem Katzem. Jindřich Lukáš se v románu tváří jako suverénní německy smýšlející důstojník rakousko-uherské armády, který na Švejka jenom křičí a vyhrožuje mu. Ale v momentě, kdy Švejek začne vypravovat jednu ze svých mnohých historek, ho nadporučík Lukáš málokdy zastaví. Spíše naslouchá a doptává se na nějaké detaily. Ztrácí svoji drsnou

důstojnickou masku a stává lidštější. Pokud si všimneme, jak je postava v románu vykreslená, autor nám jasně ukazuje, že: „*Lukáš byl typem aktivního důstojníka zchátralé rakouské monarchie. Kadetka vychovala z něho obojživelníka. Mluvil německy ve společnosti, psal německy, četl české knížky, a když vyučoval ve škole jednoročních dobrovolníků, samých Čechů, říkal jim důvěrně: ‚Bud‘me Češi, ale nemusí o tom nikdo vědět. Já jsem taky Čech‘*“ (Hašek, 1984a, str. 196). Což znamená, že byl vycvičen dle rakousko-uherských standardů. Důstojník je dle této formy nadčlověk, který zaslouží lepší péči než prostý voják a hlavně, že jako důstojník je oprávněn dělat obyčejným vojákům a podřízeným šaržím z vojenského života peklo. Byť se nehlásí hrdě a veřejně ke svému českému původu, s českými vojáky ale jednal s jistou mírou schovávavosti pro jejich národní cítění a českou mluvu. Reálný předobraz nadporučíka Lukáše byl člověk hrdý a charakterní. Nesnášel podlézání a měřil všem stejně. Rudolf Lukas nebyl ze své postavy v románu příliš nadšen. Literární Lukáš se chová, byť je to člověk v rámci mezi slušný, ke Švejkovi a jiným pucflekům hrozně a povýšeně, což vrhá na tuto postavu amorální stín. Navíc z Haškova vyprávění je jasné, že Lukáš byl velice oblíbený u žen a dobrodružství s nimi se nebránil. Ani když se jednalo o románek s vdanou paní. Charakternímu muži jako byl Lukas se tato skutečnost jistě musela přičít. Všimněme si ještě jednoho jevu s postavou nadporučíka Lukáše. Jeho skutečný předobraz je psán bez diakritických znamének, ale postava v románu je psána s háčkem i čárkou. Autor nám tak chtěl přiblížit Lukášův český původ. Nesmíme zapomínat, že román vznikl v roce 1921, kdy česká veřejnost stále slavila odtržení se od monarchie a vytvoření vlastního státu. Haškova snaha počestit nadporučíka je hlavně proklamací, aby československý čtenář měl k Lukášovi více sympatií. Tehdejší nálady totiž byly značně protiněmecké a vše české bylo vnímáno pozitivněji.

3.2 Vedlejší postavy

Jak už jsme zmínili, pokud lze někoho označit jako projekci samotného autora do literární postavy, je to bezesporu jednoroční dobrovolník Marek. Jednoroční dobrovolník Marek má s Haškem společného mnoho. Marek i Hašek byli redaktory časopisu Svět zvířat. Tento časopis byl známý hlavně díky svým promyšleným mystifikacím. K tomu se hlásí i jednoroční dobrovolník Marek, že objevoval pro čtenáře dosud neznámá zvířata. To ho ale dostalo do problémů, protože jednou si na něj stěžoval čtenář ornitolog, jenž bezpečně poznal sojku. Dalším společným znakem je, že stejně jako Marek i Hašek byl v první světové válce jednoročním dobrovolníkem. Navíc do této postavy Hašek projektoval své anarchistické a protirakouské názory, za které se nejednou dostal do problémů se zákonem. Jednoroční dobrovolník často vystavuje vyprávění na pointách dotažených ad absurdum. Na příkladu vyprávění o vyvážce ledu pro císaře pána je jasně vidět, že Marek se vyžívá v zabrušování do absurdních detailů. „*V Markově řeči nalézáme například časté řetězce absurdních asociací a fantaskní komiky, tak typické pro Haška (...)*“ (Jankovič, 1959, str. 21). Markovy neustálé glosy, používání přirovnání, které jsou na vyšší literární úrovni, jeho záliba neustále dovádět předměty sporů ad absurdum, to vše odpovídá povaze samotného Jaroslava Haška. Vidíme v jeho postavě i podobný vývoj jakým prošel i sám autor. Jednoroční dobrovolník Marek je zprvu jasným individualistou. Snaží se vyhnout boji, je rád, když je odsouzen k službě v kuchyni, kde si může v klidu škrábat brambory. Tato etapa mapuje autorovo anarchistické období, během kterého si Hašek zakládá satirickou stranu „Stranu mírného pokroku“. Během Markova putování spolu se Švejkem ale můžeme pozorovat, jak se z něho stává člověk z davu.

Jaroslav Hašek měl nebývale kritický postoj k duchovenstvu u vojska. V románu se objevují tři vojenští kaplani a ani jeden z nich se v očích čtenářů nenachází v lichotivém světle. Jedná se o feldkuráty Ottu Katze, Ibla a

Lacinu. Pravděpodobně měl Jaroslav Hašek odpor k duchovenstvu ze školních let, kdy byl nucen školní docházkou ministrovat.

Polní kurát Otto Katz s největší pravděpodobností nemá žádný konkrétní reálný předobraz. Dle Radko Pytlíka je nejspíše výsledkem několika dílčích příhod a charakteristický rysů duchovních, které Jaroslava Hašek potkal během svého života. Polní kurát Katz jak sám autor popisuje: „*celé bohoslužby provést originálním způsobem a přeházet celý pořádek mše svaté, vymyslet si, když už byl hodně opilý, úplně nové modlitby a novou mši svatou, svůj ritus, něco, co zde ještě nebylo*“ (Hašek, 1984a, str. 104). Otto Katz je vše, čím by duchovní být neměl. Za svůj plat pouze nezřízeně pije alkohol a hraje v karty. I Švejka prohraje v kartách, protože nemá peníze a raději vsadí svého pucfleka, než aby přestal hrát. Je to obyčejný prostý člověk s minimálními morálními zásadami. Autor představující nám Katze uvádí: „*křtili ho slavnostně v Emauzích. Sám páter Albán ho namácel do křtitelnice. Byla to nádherná podívaná, byl u toho jeden nábožný major od pluku, kde Otto Katz sloužil, jedna stará panna z ústavu šlechticů na Hradčanech a nějaký otlepený zástupce konzistoře, který mu dělal kmotra*“ (Hašek, 1984a, str. 105). Páter Albán je skutečná historická postava. Jedná se o pátera Albana Schachleitera, který sloužil v Emauzském opatství od roku 1908 jako opat. Zde byl až do vzniku republiky 1919, když přišel o opatskou hodnost pro své silně nacionální německé cítění a musel České země opustit a odjel do Německa, kde se roku 1923 seznámil s Adolfem Hitlerem. „*Když o svatodušních svátcích 1908 staříček osleplý opat Benedikt Sauter zemřel, stal se jeho nástupcem z dopuštění božího nechvalně známý Alban Schachleiter. Vládě tohoto německého šovinisty vděčí Emauzy za tragédii z října a listopadu roku 1918*“ (Klement, 2002, str. 174). Abbé Alban zemřel roku 1939 a byl mu v Německu vypraven státní pohřeb Adolfem Hitlerem. Autor nám zde dává nahlédnout do Katzovy minulosti. Pokud už u Katzových začátků stál opat, jenž byl takovou skvrnou na

Emauzském opatství, je jisté, že polní kurát Katz bude stejného či podobného charakteru. Katz není špatný člověk, autor se nám ho sám snaží lehce polidštit, když jde za Švejkem, aby mu oznámil, že ho prohrál v kartách. Katz byl postavou amorální a neduchovní. Nejenom jak popisuje Hašek: „*Polní kurát Otto Katz měl ještě pestřejší minulost než slavný arcibiskup Kohn*“ (Hašek, 1984a, str. 104). Ale byl to muž mrzkých mravů. Když Švejk ukládá po propité noci polního kuráta Kattze do postele, trvá Kattz na tom, aby mu Švejk vložil do ruky breviář. Švejk, s největší pravděpodobností, aby byl Kattz co nejrychleji uložen, mu strčí první tlustou knihu, co najde na nočním stolku. Tou knihou je Dekameron od G. Boccaccia. „*Švejk mu vstrčil do ruky nějakou knihu ležící na nočním stolku, a tak nábožný polní kurát usnul s Dekameronem G. Boccaccia v ruce*“ (Hašek, 1984a, str. 167). Dekameron je kniha renesančního spisovatele Giovanna Boccaccia. Jedná se o povídkovou knihu s rámcovou podobou. Jedná se o knihu celkem explicitně popisující sexuální praktiky a jiné hříchy. Je běžné, že na nočním stolku jakéhokoliv věřícího se nachází buď Bible či literatura pojednávající o životě svatých. Zvláště u duchovního se to očekává. To, že polní kurát Katz má na nočním stolku Dekameron, je jenom další z důkazů jeho amorálnosti. Byť se jedná o klasickou literaturu, popisy explicitních sexuálních scén, které se v knize objevují a jimiž si polní kurát Katz listuje, nejsou četbou vhodnou pro duchovního před spaním, kdy je čas se modlit a rozjímat. Zajímavé je, že Hašek staví život Katze, co se týče jeho pestrosti, do stejné roviny jako život arcibiskupa Kohna. Arcibiskup Kohn pocházel z chudé rolnické rodiny. Byl částečným židem, jeho praotec byl pokřtěný žid. Vystudoval v Olomouci teologii a roku 1882 se stal profesorem církevního práva. Roku 1882 byl vysvěcen arcibiskupem olomouckým a metropolitou moravským. Jeho progresivní ekonomické návrhy se však v církvi neseťkaly s pochopením a byla na něj podána stížnost do Říma. Po tvrdé kampani v tisku, kvůli které byl nucen rezignovat roku 1904. Zemřel na svém statku ve

Štýrku. Celé své jmění odkázal olomoucké univerzitě, avšak rakouská vláda tuto nadaci odmítla (Tomeš, 1999). Arcibiskup Kohn se za svůj život zasloužil o mnoho dobrého, jednalo se o charakterního duchovního s vysokými morálními hodnotami. Hašek Katze staví do kontrastu s Johnem a využívá ho, aby Katzovi nastavil zrcadlo. Právě tento kontrast je satirickou kritikou duchovenstva u armády.

Pokud kritika polního kuráta Katze byla v náznacích a nepřímá, v případě pátera Laciny nám autor hned při jeho představování dává jasně najevo, co si o něm má čtenář myslet. „(...) *on, postrach všech důstojnických mináží, nenažrané chlapisko, nedožera, a jakoby náhodou zúčastnil se malého banketu důstojníků odjíždějícího regimentu. Jed, pil za deset a ve víceméně nestřízlivém stavu chodil do důstojnické mináže loudit na kuchařích nějaké zbytky*“ (Hašek, 1984a, str. 360). Lacina je založen na reálné postavě kuráta Ludvíka Laciny, jenž sloužil v armádě Rakouska-Uherska a po vzniku samostatného Československa v československé armádě. Doopravdy sloužil u 7. jízdecké divize. Nejednalo se o vrchního polního kuráta ale jenom kuráta. Stejně jako Katz je Lacina vyobrazen na jednu stranu lidsky, například když Švejkovi poděkuje za položení kabátu pod hlavu a celkově jeho údiv při probuzení v arestantském vlaku působí na čtenáře velice lidsky. Hašek zde však kritizuje duchovního pro dopouštění se jednoho ze sedmi smrtelných hříchů – nestřídmost. Lacina se celou dobu zabývá jenom tím, co bude jíst, kdy to bude a jak to bude jíst či pít. Reálný kurát Lacina s největší pravděpodobností nebyl tak nenasytý, jako jeho literární obraz, bohužel pro něj ale Jaroslava Haška inspiroval natolik, že si ho jako spoustu jiných upravil k obrazu svého románu. Ludvíka Lacinu Hašek zřejmě potkal na Haličské frontě předtím, než se dostal do ruského zajetí. Lacina totiž celou první světovou válku strávil právě na haličské frontě (Flosman, 2019).

Další kritikou duchovenstva u armády je postava polního kuráta Ibla. Byť se v knize polní kurát Ibl nejeví v pozitivním světle, jeho předobraz kapitán

Jan Evangelista Eybl byl diametrálně odlišný. „*A tak se objevil místo gulášových konzerv vrchní polní kurát Ibl, který zabil tři mouchy jednou ranou*“. (Hašek, 1984b, str. 12) Vojenský historický ústav uvádí, že: „*v případě románového Ibla totiž rovněž šlo o použití skutečného žijícího vzoru, jemuž Jaroslav Hašek pouze mírně pozměnil příjmení. To doopravdy znělo Jan Evangelista Eybl*“ (Pejčok, 2015). Narodil se v roce 1882. Po absolvování maturity na gymnáziu v Českých Budějovicích v roce 1902 byl odvelen do náhradní zálohy k 91. pěšímu pluku. Během této doby byl vysvěcen na kněze. Od roku 1907 vykonával pomocného vojenského duchovního správce. Roku 1913 jej v Netolicích funkci duchovního zastihla mobilizace. V roce 1914 odešel s 91. plukem na srbskou frontu. „*Právě pěší pluk č. 91 byl prostředím, kde jej potkal literát Jaroslav Hašek, jenž k tomuto útvaru narukoval a posléze s ním odešel na ruskou frontu. Útvar byl založen roku 1883 v Českých Budějovicích, jeho prvním velitelem se stal plukovník Hubertus svobodný pán Cibulka. Štáb pluku se roku 1893 přemístil do Prahy. Na počátku první světové války se jeho prapory nacházely v několika posádkách.*“ (Pejčok, 2015). Eybl vedl na srbské frontě mši, kterou navštívil mezi jinými i hrabě Lobkowitz. Tato mše byla, podle všeho, inspirací pro začátek Haškova vyprávění třetího dílu, dostala se totiž o ní zmínka do novin. Hašek se čtenáři snaží na příkladu mši kuráta Ibla ukázat, jak se jednalo s vojáky při polních mších. Místo toho, aby vojáky povzbudil a dodal jim duchovní útěchu, mluvil ve svém kázání o naříkání umírajících vojáků, o bolesti způsobené zraněními a o útrapách civilního obyvatelstva, které nese každá válka. Švejk ho označuje: „*Vzpomínaje na tuto řeč vrchního polního kuráta Ibla, mohl ho opravdu nazvati Švejk, aniž by mu v nejmenším ubližoval, blbem na kvadrát*“ (Hašek, 1984b, str. 14). Pokud někoho dobrosrdečný Švejk označí v románu takto hanlivě, snaží se nám tím autor sdělit, že se o této skutečnosti nemámě přít. Pokud Švejk, který v každém člověku vidí to nejlepší, o nikom si nic zlého nemyslí a vědomě se nikomu

nesnaží ublížit, prohlásí nějaký názor je to názor člověka lidového a tím pádem je to tedy názor všech a je tento názor platný a všeobecně přijímaný. Švejk vždy a pouze konstatuje skutečnosti tak jak jsou. Nikde si nepřidává a ani neubírá. Pokud prohlásí Švejk, že se něco nějak stalo, či je někdo někým, je to nezpochybnitelná pravda.

Další postava, která nás provází větší částí Švejkova dobrodružství je účetní šikovatel Vaněk. Účetní šikovatel Vaněk, když mu poručil nadporučík Lukáš, aby mu vyhledal nějakého nového sluhu místo Švejka, řekl: *„Já myslel, že jsou, pane obrlajtnant, spokojenej s tím Švejkem“* (Hašek, 1984a, str. 438). Reálný Jan Vaněk, byl vyučeným drogistou v Kralupech nad Vltavou. S ním se Hašek seznámil v roce 1915 ve vojenském táboře. *„Tuto „náhodu“ ovlivnil – drogista Jan Vaněk z Kralup nad Vltavou. Jako svědomitý český živnostník zapisoval si básničky a verše, jež spisovatel zapisoval ve svém nejintimnějším soukromí. Tím jsme získali jedinečné svědectví o duševním životě humoristy a autora dobrého vojáka Švejka v nejkřutějších okamžicích války“* (Pytlík, 2017). Drogista Vaněk v roli účetního šikovatele doprovázel Haška během bojů v první světové válce. V románu je Vaněk vykreslen jako věčně opilý voják, který se za každou cenu snaží vyhnout vojenským povinnostem. Na této postavě můžeme vidět autorovu zálibu v mystifikaci národa. Hodnost účetního šikovatele totiž byla v rakousko-uherské armádě zrušena v roce 1882 (Hodík, 2006). Hašek rád čtenáře mystifikuje už od dob jeho působení v časopisu Svět zvířat. Na postavě Vaňka však autor krom všeho jiného, názorně kritizuje poměry u armády. Z Vaňka vykreslil typického poddůstojníka s vyšší hodností, který nad rámec svých povinností není ochoten udělat nic navíc, a ani ty nedělá řádně a svědomitě. Většinu času propovídá, prospí či propije a má pocit, že je ze všech lidí nejmoudřejší.

Z románu je nám známo i jméno Adolf Biegler *„Ve dveřích se objevil celý bledý kadet Biegler, největší blbec u kumpanie, poněvadž v jednoručácké*

škole se snažil vyniknout svými vědomostmi“ (Hašek, 1984a, str. 504). Postava Adolfa Bieglera vycházela ze skutečné osoby Hanse Bieglera. Hans Biegler se narodil roku 1884 v Českých Budějovicích do rodiny obchodníka s lihovinami. S Haškem se potkali na kurzu jednoročních brigádníků v Českých Budějovicích. Poté, co Biegler získal hodnost praporčíka, odešel s 91. plukem na italskou frontu. Po druhé světové válce byl jedním z odsunutých sudetských Němců. Další stopy o něm nalézáme až roku 1955, kdy se veřejně přihlásil k vyobrazení své postavy v Haškově románu. „(...) *velice rezolutně protestoval proti znázornění své osoby v dané publikaci a dovolával se vehementně tiskové opravy“* (Berwid-Buquy, 2011, str. 50). Bohužel, Bieglerovi nemohlo být vyhověno a kniha přepsána, protože Jaroslav Hašek byl v roce 1955 už 32 let po smrti. Charakterní a o vojáky se dobře starající Adolf Biegler nemá povahově nic společného s postavou kadeta Bieglera. V románu je naopak vykreslen jako kariérní typ, který si podlézáním snaží vydobýt lepší pozici a úctu. Podle pamětníků byl Adolf Biegler v kadetní škole, kam docházel zároveň s Haškem, skutečně žákem snaživým a s autorem se nepřátelili. Jeho snaživost ve škole nejspíše Haška inspirovala, aby si pro postavu vojína inspiroval u Bieglera. Jeho povahový rys dohnal v románu do absurdnosti a využil ho, pro kritiku důstojníků v armádě.

Služebná Josefa Švejka, slavná paní Müllerová se zakládala na skutečné dámě. Na rozdíl od románové paní Müllerové proslavené větou „*Tak nám zabili Ferdinanda“* (Hašek, 1984a, str. 13), byla tato paní Müllerová prostitutka v nevěstinci, kam Hašek i Strašlipka chodili a který byl příhodně umístěn přímo vedle hostince U Kalicha. Slavná scéna, kdy posluhovačka Müllerová veze Švejka na křesle k odvodu, se vůbec neodehrála. „*Stará žena, srkající před sebou vozík, na kterém seděl muž ve vojenské čepici s vyleštěným frantíkem, mávajícím berlemi“* (Hašek, 1984a, str. 74). Paní Müllerová byla mladší dáma. Těžko říci, proč si pro postavu hospodyně

vybral Hašek dámu s tak pošramocenou pověstí. S největší pravděpodobností byla slečna Müllerová navzdory svému povolání osobou charakterní a domáckou, stejně jako Švejkova posluhovačka paní Müllerová. Často si k ní Hašek údajně chodil pro zdravotní rady a ona mu je poskytovala. I na její postavě kritizuje Hašek cenzuru za dob Rakouska-Uherska. Na dopise, který poslala své sestřenici, je jasně vidět, že nemohla oni otevřeně napsat dopis sestřenici o tom, jak se má ve vězení. Dopis byl cenzurován a důležité informace začerněny. „*Sousedka vedle na posteli má skvrnitý ■■■■ a také jsou zde černé ■■■■. Jinak je vše v pořádku*“ (Hašek, 1984a, str. 146).

Zajímavá vedlejší postava je jistě Baloun. Sluha u nadporučík Lukáše, který nahradil Švejka, zřejmě nemá svůj přímý předobraz v nějaké reálné osobě. Spíše je to vyobrazení obyčejného předválečného Čecha. V románu je vykreslen jako člověk s velkou chutí k jídlu. U vojska je však jídlo jenom na přiděl, a tak se Baloun neštítí přiděly krást. „*Poslušně hlásím, pane obrlajtnant, že to vaše prase, Baloun, vám žere oběd. Dívám se z okna a on se cpe, jako by nejedl celý týden*“ (Hašek, 1984a, str. 457). Jeho věčný hlad můžeme metaforicky přiřadit k hladu českého národa po zbavení se rakousko-uherské nadvlády. Stejně jako Baloun se národ neštítí udělat cokoli, aby dosáhl svého cíle a samostatného Československa. Lze říci, že Baloun je další lidová postava, kterými je román zaplněn. Baloun si však pomyslně troufá jenom na ty, u kterých ví, že si svoje chování může dovolit a že trest, který by případně přišel, bude snesitelný ba dokonce mírný.

Podobně lze chápat i postavu detektiva Bretschneidera, jakožto postavu lidovou. Bretschneider je tajný detektiv, který po atentátu na Františka Ferdinanda d'Este obcházel pražské hospody a odposlouchával rozhovory lidí, jestli náhodou nemají podvratný charakter. Podvratným charakterem se rozumělo všechno, co byť i jen vzdáleně dehonestovalo panovníka či souhlasilo s atentátem. Právě díky němu se hostinský Palivec dostal se

Švejkem za mříže pro urážku císaře pána za to, že: „sraly na něj mouchy“ (Hašek, 1984, str. 17). Bretschneider nemá oporu v žádné reálné osobě jako takové. Stejně jako například Baloun je jenom jakýmsi metaforickým vyobrazením české povahy a nátury. Na rozdíl od Balouna, kterýžto je vyobrazením českého národního pohnutí, je Bretschneider ukázkou Čecha, kterého všichni dobře znají, který nahlásí cokoli, co jenom trochu porušuje zákon. Jak sám autor v doslovu k prvnímu dílu *V Zázemí* říká: „*Lidí typu nebožtíka Bretschneidera, státního detektiva starého Rakouska, potlouká se i dnes velice mnoho v republice. Neobyčejně se zajímají o to, co kdo mluví*“ (Hašek, 1984a, str. 253). Jsou to přesně ti lidé, které potkáváme denně. I v dnešní době je toto téma stále aktuální. Stále totiž existují lidé, kteří se snaží obohatit na bezelstnosti jiných lidí. Pokud Balouna bereme jako předobraz českého člověka s kladnou konotací, tak Bretschneidera vidíme jako Čecha negativně. Je to způsobeno i německým jménem, které mu autor přiřkl. Jak už bylo zmíněno, v době vzniku románu byly v české společnosti nálady velmi protiněmecké.

3.3 Epizodní postavy

Epizodní postavy se objevují buď v charakteristikách jednotlivých postav poskytnutých autorem či přímo v epizodkách vystupují. Jednou takovou postavou je i páter Jemelka. „*Dal se do mariánský kongregace, chodil s nebeskýma kozama na kázání pátera Jemelky k Svatému Ignáci na Karlovo náměstí a zapomenul jednou zhasnout (...)*“ (Hašek, 1984a, str. 491). Alois Jemelka skutečně existoval. Jednalo se o jezuitského kněze pocházejícího z osmi dětí (jeho bratr byl farář v Laškově na Prostějovsku a mecenáš umění) byl velkým kritikem Tomáše G. Masaryka, kterého ve svých kázáních ostře kritizoval. T. G. Masaryk se na jeho kázání byl i sám podívat. Kázal ale ne v kostele sv. Ignáce z Loyoly nýbrž v kostele Nejsvětějšího Salvátora v pražském Klementinu. Nicméně Hašek měl ke kostelu svatého Ignáce blízko. Během jeho školních let, byla povinná školní docházka podmíněna

ministrováním. Hašek ministroval mimo jiné i v kostele sv. Ignáce z Loyoly (Pytlík, 2013). Jemelka byl velkou morální osobností tehdejší doby, stejně jako celá jeho rodina.

Hašek se inspiroval v reálném životě, i co se týká historek, které Švejk tak rád vypráví. „*Taky vám dám příklad, jak se na Kladně zmejlil jeden policejní pes, vlčák toho známého rytmistra Rottra. Rytmistr Rotter pěstoval ty psy a dělal pokusy s vandráky, až se Kladensku počali všichni vandráci vyhejbat.*“ (Hašek, 1984a, str 41.) Rytmistr Rotter je postava založená na reálné osobě. Rytmistr Theodor Rotter byl četníkem, a hlavně zakladatelem české kynologie. „*Byl velitelem četnického oddělení v Písku, kde také v roce 1912 uspořádal psí manévry, které sám řídil. (...) První cenu tam obdržela Vlčka z Klamovky, vlčí ovčák, první policejní pes v Čechách, který byl rytmistrem Rotterem pro stát zakoupen v psinci Canisport v Klamovce v Praze. Tento psinec patřil panu Fuchsovi, vydavateli čtrnáctideníku Svět zvířat.*“ (Hodík, 1998, str. 205) Hašek se s Rottem seznámil během práce v časopisu Svět zvířat. S Rottem se spřátelili. Hašek, aby dodal svému vyprávění autentičnosti, vypůjčil si postavu svého přítele.

Závěr

Má závěrečná práce měla za úkol zjistit, zda jsou fakta a fikce v beletrii ve vzájemném vztahu a zda se ovlivňují. Z teoretické části vyplývá, že vztah faktu a fikce je předmětem zkoumání mnoha literárních teoretiků a že fakta a fikce se v beletrii skutečně často dostávají do vzájemně se ovlivňujícího vztahu.

V druhé kapitole jsme rozebrali kompozici románu a soudobý problém s jeho vydáním kvůli charakteristickým znakům hlavního hrdiny. Kritika přijímala román rozporuplně. Panoval značný nesoulad, zda vidět Švejka jako národní hrdnu nebo jako zrádce národa. Tento spor přetrvává až do dnes, byť s lehkými obměnami.

Na následné interpretaci a analýze postav v románu se dovídáme, proč se Hašek uchýlil k použití reálných předobrazů. Hašek využívá fakta ve fikci a fikci ve faktech, aby dodal svému dílu jednak autentičnosti, rozměru a jednak humornou stránku. Využívá postavy reálné, aby mohl kritizovat jak duchovenstvo, tak důstojníky u armády. Snaží se čtenáři přiblížit lidskou stránku vojáka na příkladu lidových postav. Právě prolnutí reálií do fikčního světa, dělá ze Švejka satiru, bez níž by román nebyl tak stěžejní počín v české literatuře.

Je třeba připomenout, že autor skutečně využívá reálné postavy i autobiografické prvky, ale jenom pro to, aby dokreslil své vymyšlené postavy. Pokud se postava shoduje jménem, či místem bydliště je to skutečnost, která autora inspirovala, nejedná se ale o skutečnost pro dílo nějakým způsobem stěžejní.

Seznam použité literatury

BERWID-BUQUOY, Jan N. 2011. *Jaroslav Hašek a jeho "Dobrý voják Švejk": čeští občané, rakouští vojáci, anebo ruští bolševici? = Jaroslav Hašek und sein "Braver Soldat Schwejk": tschechische Bürger, österreichische Soldaten oder russische Bolschewiken?*. České Budějovice: Tiskárna Herbia, ISBN 978-80-904079-7-8.

DOLEŽAL, Bohumil. „*Kdo je Švejk*. Host do domu, 1966, 13: 24-27.

DOLEŽEL, Lubomír; KAISER, Petr. *Mimesis a možné světy*. Česká literatura, 1997, 45.6: 600-624.

FLOSMAN, Martin. 2019. *S orlem i lvem 2: Příběhy českých vojenských duchovních v dramatickém dvacátém století*, Svazek 12. Praha: Epoque. ISBN 9788075578075.

HAŠEK, Jaroslav. 1984. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. 1-2, V zázemí – Na frontě. 33. vyd., v ČS 7., ve Slunovratu 3. Praha, 1984*

HAŠEK, Jaroslav. 1984. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. 3-4, Slavný výprask – Pokračování slavného výprasku. 33. vyd., v ČS 7., ve Slunovratu 3. Praha, 1984.*

HODÍK, Milan, LANDA, Pavel. 1998. *Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními*. [1]. Vyd. 1. Praha: Academia. ISBN 80-200-0672-9.

HODÍK, Milan, LANDA, Pavel. 2006. *Švejk: fikce a fakta*. Praha: Naše vojsko, Historie a vojenství. ISBN 8020608141.

CHALOUPKA, Otakar. 1984. *K významovým vztahům faktů a fikce v současné próze*. Česká literatura. 1984, 356-366.

ISER, Wolfgang. 1975. *The Reality of Fiction: A Functionalist Approach to Literature*. New Literary History. Critical Challenges: The Bellagio Symposium, 1975, Sv. 7, 1.

JANKOVIČ, Milan. 1959. *Lidové postavy v Osudech dobrého vojáka Švejka*. Česká literatura, 7.1: 16-40.

KLEMENT, Method Karel, SVOBODA, Bohumil, ed., 2002. *Jsem ražen z českého kovu: několik kapitol o sv. Prokopovi, Sázavě a Emauzích*. Praha: Vyšehrad. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-7021-568-2.

MERHAUT, Luboš. 2014. *Čtení o Jaroslavu Haškovi*. Antologie. Praha: Institut pro studium literatury, 2014. ISBN 978-80-87899-11-3

NIKOLSKIJ, Sergej. 1988. *Z rodokmenu Josefa Švejka.* Česká literatura, 36.4: 358-369.

PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. 2002. *Lexikon literárních pojmů.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-124-1.

PEJČOK, Ivo, 2015. *Kapitán Jan Evangelista Eybl – Haškův polní kurát Ibl. Historie a vojenství* [online]. 29. 06. 2015, (1), 2 [cit. 2020-05-08]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/kapitan-jan-evangelista-eybl-haskuv-polni-kurat-ibl/>

PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a a kol. 1995. *Akademický slovník cizích slov.* Praha: Academia, 1995.

PYTLÍK, Radko, 2017. *Kralupský drogist Jan Vaněk jako „Náhodný svědek...“* [online]. 2017, 3 [cit. 2020-05-08]. Dostupné z: <https://www.mestokralupy.cz/svejck/drogista-vanek/>

PYTLÍK, Radko. 1987. *O literatuře faktu.* Praha: Československý spisovatel.

PYTLÍK, Radko. 2013. *Jaroslav Hašek: data, fakta, dokumenty.* Vyd. 1. [Praha]: Emporium. ISBN 978-80-86346-18-2.

ROREČEK, Eduard, 2016. *Macondo nebo Dublin.* Host. Brno: Host, XXXII (4/2016). ISSN 1211-9938

SLÁDEK, Ondřej. 2004. *Fiktivní a fikční světy.* [autor knihy] Alice Jedličková. Felix Vodička 2004. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.

TOMEŠ, Josef. 1999. *Český biografický slovník XX. století: II. díl: A-J. 1.* Praha: Paseka. ISBN 9788071852483.

TRÁVNÍČEK, Jiří, 2016. *Fikce... čili pokračování faktu jinými prostředky.* Host. Brno: Host, XXXII(4/2016). ISSN 1211-9938.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Andrea Kopečná
Katedra nebo ústav:	Katedra českého jazyka
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název závěrečné práce:	Odraz dobových událostí v románu Osudy dobrého vojáka Šejka
Název závěrečné práce v angličtině:	The Reflection Of Contemporary Events In The Novel 'The Good Soldier Švejk'
Anotace závěrečné práce:	Tato práce se zabývá vztahem mezi fakty a fikcí v krásné literatuře a na vybraných postavách v románu Osudy dobrého voják Švejka tento vztah zkoumá.
Klíčová slova:	Fakta, fikce, Jaroslav Hašek, Josef Švejk, postavy, kritika
Anotace závěrečné práce v angličtině:	This bachelor thesis is concerned with the relationship between the facts and fiction in literature and studies the phenomen on chosen characters in the novel 'Good Soldier Svejk'
Klíčová slova v angličtině:	Facts, Fiction, characters, Jaroslav Hasek, Josef Svejk, review
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	38 stran
Jazyk práce:	čeština